

Миколай КОЧУБЕЙ
заслужений художник України

ЖИВОПИСНІ СОНАТИ УКРАЇНИ ХУДОЖНИКА ЮХИМА МИХАЙЛІВА

*Мою палітру опоїв
Блакитний колір України,
Що від Дніпрових берегів
До фук шовкових — плине, плине...*
Ю. МИХАЙЛІВ

Натхненна творчість видатного українського художника Юхима Михайліва (1885–1935) — самобутнє явище у образотворчому мистецтві початку ХХ ст., що має глибокі корені та спирається на високу культуру традицій.

Метою даної статті є дослідити невідомі та малодосліджені сторінки життя і творчості видатного художника, поета, мистецтвознавця, збирача та охоронця старожитностей — Юхима Михайліва.

На сьогодні лише поодинокі праці висвітлюють дану проблематику. Так, безперечно значним здобутком є виданий у Нью-Йорку 1962 року каталог виставки повного списку творів Юхима Михайліва [1] та збірка матеріалів міжнародної наукової конференції (у рамках проекту «Повернуті імена»), присвяченої пам'яті Юхима Михайліва, яка відбулася у 1997 р. у місті Олешки Херсонської області [2].

Творчість художника є духовною потребою життя. Композиції художника проникнуті глибинними роздумами про людину, її земні дороги, про безмежність Всесвіту, краси землі, єднання людини і природи. Його твори сповнені символікою, метафоричними образами, близькими до пісенного фольклору. Художник звертається до героїчного епосу українських народних дум, весь свій багатогранний талант скеровує до загальнолюдських почуттів і переживань, які були притаманні творчим ідеям і пошукам інших народів. За період його творчості Харків, Київ, Полтава та інші культурні центри репрезентували ідеї ренесансовості та європейськості. Культура

України на зорі століття поєднала свою долю з культурами багатьох європейських народів.

Графік, живописець, поет, художник-символіст, громадський діяч, відомий художник Юхим Михайлів уособлював у собі нині вже унікальний тип художника-символіста, який присутній у всіх його мистецьких творах. Він створює власний світ, його роботи наскрізь пронизані метафорикою, нероздільно поєднаною із символікою, символізмом, та мають виразні національні симпатії. Ніжна поетична душа митця прагнула вгамувати суперечності між тим жорстким, що є насправді, й омріяністю нездійснених надій. Він присвятив своє мистецтво служінню українському народові та культурі.

Нелегкий життєвий шлях відвела доля цьому непересічному художнику. Все своє творче життя Юхим Михайлів працював натхненно і плідно. Він був національним художником, свою творчість пов'язував з першоосновами культури народу, з якого вийшов. Яскраво втіливши дух часу свого народу, творчо використовуючи тільки йому притаманну мову образів і символів, художник залишив нам цікаві самотні твори, збагативши розвиток українського і світового мистецтва.

Народився Юхим Спиридонович Михайлів 15 (за новим стилем 27) жовтня 1885 року на Херсонщині, у повітовому містечку Олешки, на мальовничому узбережжі Дніпра. Саме там, у гирлі Дніпра, колись була Олешківська Січ, і Ю. Михайлів вважав себе нащадком вільного козацького роду. З ранніх дитячих років фантазія майбутнього художника збагачувалась близькістю до природи цього дивовижного степового краю, який має давні корені, що сягають глибини віків. Прийде час, і враження дитинства знайдуть своє відображення у творах уже зрілого майстра.

Роки навчання проявили художні здібності у Юхима. Формування його як художника розпочалося під час навчання в Строгановському художньо-промисловому училищі. Далі вчився під керівництвом видатних російських імпресіоністів Валентина Серова та Сергія Коровіна у Московському училищі живопису, скульптури, архітектури. За картину «До богині Лади» по закінченні училища він отримав звання класного художника першого ступеня. Відчувається вплив на митця могутнього духовного руху, котрий вмістив у собі поезію і прозу О.Блока, А.Белого, К.Бальмонта, музику Скрябіна, живопис М.Реріха, В.Борисова-Мусатова, М.Чурльоніса. Складний, переламний період початку ХХ століття, період різкого загострення соціальної та ідейної боротьби, викликав до життя мистецтво Ю. Михайліва.

Вже на початку своєї діяльності Ю. Михайлів відчув всю глибину взаємозв'язків різних сфер художньої творчості. Його звернення до живопису розширили можливості створення у картинах символів, сформованих у свідомості образів. У його ранніх творах відкривається вплив майстрів, які так чи інакше мали відношення до символізму або були його предтечами. Це А. Беклін, М. Клінгер, О. Редон, П. Боннар, М. Чурльоніс. Художника приваблює їхнє намагання передавати у реальних предметах нерозкриті таємниці світу, прагнення до музичності і багатозначності образів. Ю. Михайліва захоплює живопис, який тяжіє до виходу за межі безпосередньо зображуваного.

Ю. Михайлів належить до тієї плеяди талановитих українських митців, з якою цілком справедливо пов'язують стрімкий злет українського мистецтва у 1920–1930-х. Він належав до покоління людей, які пережили лихоліття війни, досить рано пізнали життя і його справжні цінності. Він із художників, котрі увійшли у мистецтво з визначеним світосприйняттям і активною творчою позицією.

То були часи формування української національної свідомості митця, що не могло не позначитися на його захопленнях і настроях. Художник прагнув висловити тривогу і внутрішнє напруження своєї епохи, адже дух революцій та воєн, трагедій та зламів був у повітрі. Мабуть, цей дух втілюється художником у його картинах мовою метафор, символів, алегорій руйнівних сил, що затаїлись у природі і суспільстві, самому естві людини. Він писав кольором свої поетичні сонати, його пейзажі наповнені німою музикою, яку потрібно слухати всіма почуттями.

Твори Ю. Михайліва вражають простотою і лаконізмом. І то в усьому — колориті, композиції, лініях, техніці виконання. Але передусім вабить їхня музичність, тонкий ліризм. Художник створює свій світ, використовуючи як традиційні, так і нові філософські поняття та символи. Його картини сповнені тривожними передчуттями, попередженнями, пересторогами, пов'язаними з тогочасним життям, духовною пам'яттю народу, морально-етичними проблемами буття.

Художник створює власний світ за законами гармонії, дослухаючись до «музики сфер» та віднаходячи у ній виняткове багатство інтонаційних відтінків. Впевнено, у всеозброєнні професійної майстерності працює художник і у пастелі, і в акварелі.

Світ образів Ю. Михайліва звучить то могутньо і виразно, то ніжно і замріяно. Цей світ, пройнятий трепетною синівською любов'ю до рідної землі, починається для митця з батькової хати.

Серед тем, які хвилювали митця, можна назвати тему плинності часу в світі природи, пам'яті, що складає духовну силу народу. Найголовніша тема творчості висвітлена художником у картинах — Україна, її історія, народ, його герої, минуле й суще, що міцно переплітаються між собою. Образи картин Ю. Михайліва мерехтять всіма барвами веселки. У них стиха звучать фарби-звуки, дивні і незрозумілі, що приваблюють, зачаровують, кличуть у далекі світи звуків та кольорів, сповнюють глядача любов'ю і радістю, світлим смутком і надією.

Ю. Михайлів творив під безпосереднім впливом М. Чурльоніса і не стільки своїми космічно-загадковими творами, а більшою мірою своїм патріотизмом, любов'ю до рідної України. Захоплення поетичною фантазією, символікою, прагнення до народних фольклорних джерел, пряме привнесення музичності в живописну структуру — все знайшло відображення у мистецтві українського майстра.

По-своєму побачив і відобразив митець символи України у своїх картинах. Асоціативна мова цих картин залишає глядачеві широкий простір для суто особистого, суб'єктивного сприйняття, викликає найрізноманітніші роздуми, співставлення та відчуття.

Тематикою його символічних картин, натхнених українським легендарним минулим, є історія і сьогодення митця, національний ренесанс. Найвизначнішими серед музичних робіт цієї теми є триптих «Соната України», що складається з картин «Старий цвинтар» — адажіо, «Зруйнований спокій» — алегро та «Блукаючий дух» — скерцо. Роботи створені у техніці пастелі (1916). Про те, що Україна, її природа — невичерпне джерело натхнення для Ю. Михайліва, свідчать слова художника: «Треба знати Україну, її небо, повітря, травичку. Ви думаєте, що кожний це знає? Хіба мало таких людей на світі, що проходять мимо квіток, не зупиняються, щоб поглянути на чудовий захід сонця, на простір краєвиду?! Художники, поети і письменники на те й потрібні світу — людям, щоб серед їхнього галасу і турбот, котрі не дають їм глянути на красу, якої так шукають і не знаходять, сказати: “Стійте й схаменіться! Ось краса, яку ви хочете бачити”» [3].

Триптих «Соната України» (1916) — це чи не найвизначніший твір Ю. Михайліва. Вже сама назва містить чинник музичної дії. Червоною ниткою через ці три картини проходить ідея Козацького Гетьмана, який встає з могили минулого для засудження сьогодення. Митець передає тремтіння шовкових росяних трав, вагу врослих у землю козацьких могильних хрестів. Розкута, емоційна, насичена

у кольорі картина світу несе у собі широкий діапазон символів, рис, образів національної культури. Дійство проходить на фоні нічного неба: у першій частині ним пливе молодий місяць, у другій — тремтить сузір'я Великого Воза і, нарешті, зависла глибочінь ночі з сяючою зіркою, світло від якої переплітається з вібруючими химерними стежками, що ними пройшов дух. Це середовище дихає вічністю. Художник створює свою космогонію, в якій звучать хорали царства живих і царства мертвих, початку і кінця, що дає відчуття єдності Космосу та людського буття.

Ще гостріша за драматизмом — картина «Загублена слава» (1920). Коли ти дивишся на цей твір, пригадуються пророчі слова Т. Г. Шевченка: «Оживуть гетьмани в золотім жупані..., а в степах України — о Боже мій милий! — блисне булава».

Композиційним і змістовним центром картини стає зображення гетьманської булави, на якій сяє дорогоцінне каміння. Булава сприймається символом влади і міцності, але вона лежить забута в траві на схилі козацької могили в українському степу. Трагічний пафос або сумна поезія твору створюють епічну картину світу, немов побаченого художником на відстані віків. У картині видно протиставлення мальовничої квітучої природи і загубленого припошеного символу минувшини, розквіт і занепад, який трактується як безперервність. Минуле відчувається не як те, що вже пішло від нас, а як таке, що існує сьогодні. Композиційна спрощеність картини тільки гранично загострює сприйняття задуму. Тематично перегукується з «Булавою» картина «Золоті ворота» (1920). Сюжет та пластичні характеристики твору немов би символізують Україну, її історію, дух народу, які знаходяться на дні політичного занепаду, у добі великої руїни своїх мрій і своєї величі.

Просторове середовище картини вирішене досить умовно. Воно має послідовний перспективний розвиток у глибину: реалістичний краєвид із пагорбами, вкритими зеленню, яскраво освітлені хмари, насичена кольором трава з детально виписаними квітами й колосками. На передньому плані знаходиться загублена булава, яка немов убирає в себе і тишу краєвиду, і сумну тремтливність квітів. Від центрального образу зруйнованого храму погляд переходить до зображення, яке подається на третьому плані біля лінії обрію. Внаслідок цього тло сприймається не як конкретний пейзаж, а як символ широкого світу, як образ України. Зустрічається минуле з його спрямованістю до кращого, справедливого світу, і майбутнє, із якого разом з нами дивиться на цей образ художник [4].

Один з шедеврів Ю. Михайліва, що народився в творчій уяві художника і посів значне місце у його доробку — «Чайка» (1920). Композиція має особливу виразність, надає образу драматизму і смислової багатозначності.

«Чайка» — символ волі, незалежності України. Майстерно урізноманітнюючи техніку пастелі, поєднуючи загальні широкі експресивні плани із детальною проробкою основних акцентів картини, митець передає відчуття прозорості осяяної сонцем річки, безмежності простору, у якому особливо чітко виступає силу ет чайки у польоті.

Чайка неподільно панує у просторі картини. Вона стає її фізичним і змістовним центром. Хмари над річкою зображені у формі вершників. Це орди завойовників, що в усі часи знущались над Україною.

За концепцією чайка символізує Україну, так само, як і річка — то шлях історії, всесвітній символ часу. За визначенням самого художника «Чайка — Україна лине у часі». Впевненість конкретного, об'єданого з безмежною метафоричністю, надавала можливість Ю. Михайліву передавати у своїх творах живе відчуття рідної української природи. Саме ця особливість і дає підстави стверджувати, що мистецтво майстра є глибоко національним.

Художник йшов до осягнення світу шляхом чуттєво-емоційного сприйняття і логічних висновків. Він бачить світ у романтичній боротьбі за все прекрасне, піднесене, вільне. Картина Ю. Михайліва «Кам'яні баби» (1919) — наче задумлива пісня про улюблене минуле. Згадаймо про козацький звичай позначати межі своїх земельних володінь саме цими камінним постатями. Художник пропонує нам вслухатись у музику гармонії кольорів і ліній. Вони несуть у собі значну духовну та художню енергію. Картини митця орієнтовані на спокійне споглядання, на поступове відкриття глядачеві фантазмагоричності цілого світу, у якому звучить музика Космосу. Символічна узагальненість у творах митця поєднується із психологічною поглибленістю.

Дійсно, космічне відчуття життя, світу — одна із визначних рис мистецтва Ю. Михайліва (згадаймо твори «Музика водоспадів» (1916), «Музика зір» (1919)). Ця якість диктує художникові необхідність трансформувати різні спостереження, комбінувати різноманітні враження, створювати незвичні композиційні будови. Майстер так писав про одну зі своїх визначних робіт: «Я виконав синестезичну річ, “Музику зір” (1919), пастеллю, збудовану на принципах музики, до речі, улюблену річ Нарбута» [5].

Блакитний колір для митця — символ піднесення, розквіту Духу, пронизана сонцем синь небесна — безмежний Космос для творчого горіння.

Мелодія, перевтілена у мові живописно-графічних ритмів — один із найважливіших виразних засобів Ю. Михайліва. Вміння ритмічно організувати живописну поверхню, образно втілити свій задум забезпечують його творам велику силу впливу. Музика живопису Ю. Михайліва, його душевний і духовний склад об'єднані у художньо-пластичні рішення його малярського таланту. Звідси — особливе звучання «блакитного кольору України», «осонцена блакить». Блакитний колір для митця — це символ піднесення і розквіту Духу, пронизана Сонцем синь небесна — безмежний космос для творчого горіння.

Пензлю Ю. Михайліва підвладні лірична тиша, жар почуттів, спалах традиції, дух предметів, вічний антагонізм добра і зла, життя і смерті. Він — носій прекрасних художніх традицій, і на сьогодні залишається для нас зіркою на життєвому шляху.

Охопити творчість художника стислою характеристикою досить важко, надто багатий і розмаїтий його доробок. Цілісно і вражаюче сприймається зроблене ним. Воно вимальовується кількома паралельними напрямками, що так чи інакше пов'язані та міцно переплетені. Простежуючи протягом всієї історії шлях і долю свого народу, художник відчуває сутність самого народу, його важкої і водночас славної долі. Отже, доля України, доля рідної землі подала творчим кредом Ю. Михайліва.

Художник думав про майбутнє, до нас звернені його слова: Так от, коханий друже, я в ім'я нашої матері — України беру на себе важку місію надати нашому мистецтву національне обличчя, поставити його на певний шлях до загальнолюдського ідеалу.

Творчість Юхима недостатньо відома, але світ його образів лине до глядача могутніми імпульсами, створює могутні хорали і ліричні сонати.

Він щедро, із глибокою відповідальністю художника-громадянина віддав свій талант улюбленій справі, людям. Він помер на заслани у м. Котласі Архангельської області 15 липня 1935 року. Проти тиранів сил йому не стало. Його яскравий, стрімкий, наче падіння зірки, творчий шлях, залишив немеркнучий слід у мистецтві.

Ю. Михайлів належить до когорти визначних українських художників-графіків, чії твори відіграли значну роль у розвитку української художньої культури і зберегли своє естетичне значен-

ня до цього часу. Його твори мають широку популярність не тільки в Україні, а й за її межами. Їхня поетичність і «дивна» відвертість викликають відгук у серцях багатьох глядачів, незалежно від національності.

Чарівність картин Ю. Михайліва жива і сьогодні. Вони пробуджують фантазію, допитливу думку, змушують збагачуватися бажанням до пізнання таїн світобудови. Чи не це, врешті-решт, одне з головних завдань справжнього мистецтва!

1. Юхим Михайлів. 1885–1935: Каталог виставки; повний список творів / Укр. Вільна Академія наук у США; Мистецька кураторія. — Нью-Йорк, 1962.

2. Юхим Михайлів: Матеріали міжнародної конференції / Нац. комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України. — К., 1997.

3. Відділ рукописних фондів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. — Ф. 46.787. — Лист від 17.10.1915.

4. *Кочубей М.* Символи-образи України в творчості художника Юхима Михайліва // Богдан Хмельницький як історична постать і літературний персонаж: Матеріали міжвуз. наук. конф., присвяченої 400-річчю від дня народження Б. Хмельницького. — К., 1995. — С. 52.

5. *Світлицький В.* Юхим Михайлів / Юхим Михайлів. Життя і творчість. 1885–1935 / Ред. Ю. Чапленко. — Нью-Йорк; Лондон; Париж; Торонто. — С. 56.

Анотація. У статті висвітлюється образ Юхима Михайліва, українського художника, носія національного духу. Творчість митця виховує почуття патріотизму і посідає належне місце у об'єднаному мистецтві України.

Ключові слова: живопис, образ, символ, композиція, простір, час, соната.

Summary. The present article describes the image of Yuhim Mykhailiv, Ukrainian artist and carrier of national spirit. The activities of this artist develop the feeling of patriotism and have the proper place in the art of Ukraine.

Keywords: art, image, symbol, composition, space, time, sonata.